

Ajuriaguerra i la Clínica de Bel-Air a Ginebra¹

– Cipriano Luis Jiménez Casas –

L'HOME ES FA FENT-SE

L'homme se fait en se faisant. Aquesta frase va ser pronunciada pel professor Julián de Ajuriaguerra (Bilbao, 1911 - Villefranque, País Basc francès, 1993) al Simposi *El robot, la bèstia i l'home*, en el marc de les Reunions Internacionals de Ginebra (1965), considerat com l'esdeveniment intel·lectual fundacional de l'era digital².

Ajuriaguerra, el "Patró" de la Clinique Psychiatrique Universitaire de Bel-Air, va ser un dels psiquiatres més rellevants i innovadors del segle XX. Com a neuropsiquiatre, psiquiatre infantil, geriatre i psicoanalista (analitzat per Sacha Nacht), transformaria l'assistència psiquiàtrica a Europa amb l'obertura del manicomi a la societat i els tractaments extrahospitalaris als malalts mentals. Concebia la psiquiatria com la "patologia de la llibertat" i acostumava a dir que: *La folie et le miroir ou tous nos reflétons* (La bogeria és el mirall on tots ens reflectim).

Deixeble a París de Clerambaut, Janet o Delay (director de la seva tesi), els seus treballs sobre el funcionament cerebral, el to muscular o la psicomotricitat van ser grans aportacions al món científic parisenc, compartits amb altres psiquiatres i psicòlegs rellevants com J. Lhermitte, H. Hecaen, J. Piaget, H. Wallon, H. Ey o Lagache. Amb R. Diatkine, crearia la revista *La Psychiatrie de l'enfant*. El seu Mètode de Relaxació Ajuriaguerra era après i aplicat per tots els seus deixebles. El *Manuel de Psychiatrie de l'Enfant*, 1971, va suposar l'obra de referència en abordar la psicopsicobiologia de l'infant des d'una perspectiva global. Com a intel·lectual, erudit i humanista va freqüentar l'ambient surrealista de l'època i es va relacionar amb

P. Eluard, A. Bretón, H. Michaux o L. Buñuel. També tindria relació amb J. Lacan.

CONTEXT INTERNACIONAL I ESPANYOL

Quan vam arribar a Suïssa el 1968, el món estava convuls: la primavera de Praga amb Dubcek, la Guerra del Vietnam, l'assassinat de Martin Luther King a USA, la massacre de la plaça de Tlatelolco a Mèxic, l'arribada de l'Apolo 8 a la Lluna... i, sobretot, el maig del 68, amb els seus eslògans revolucionaris: *la imaginació al poder; prohibit prohibir; siguem realistes, demanem allò impossible; si no formeu part de la solució, formeu part del problema...* i tantes altres proclames!

A l'estat espanyol eren expulsats de les seves càtedres Tierno Galván, García Calvo i López Aranguren (1965); les mobilitzacions als manicomis de la Cadellada a Oviedo i Conxo a Santiago de Compostel·la que, en plena dictadura franquista, van ser un referent de les reivindicacions de psiquiatres i sanitaris per un canvi assistencial dels malalts mentals saldat amb sancions i destitucions; el lema XXV Anys de Pau, amb l'eslògan "Spain is different" i el Segon Pla de Desenvolupament Econòmic, en una Espanya de "pa i toros o pa i futbol", amb les seves icones, entre d'altres, de Massiel i El Cordobés. L'actuació de Raimon el maig del 68, a la Universitat Complutense de Madrid, abans de marxar a Suïssa, va suposar un acte multitudinari i reivindicatiu.

Ja a Suïssa, anys 1968-74, ens van impactar els atemptats d'ETA, el tancament de la Universitat de Madrid amb 300 estudiants arrestats, Armstrong arriba a la Lluna, De Gaulle derrotat a França (1969), Allende triomfa a Xile, Regis Debray alliberat a Bolívia, el procés de Burgos (1970), l'Oscar a Luis Buñuel per *El discret encant de la burgesia*, el primer concert d'Elvis Presley per via satèl·lit (*Aloha from*

Hawaii), l'atemptat a l'almirall Carrero Blanco (1973), la mort de Perón a l'Argentina i la salut de Franco, que moriria el 1975, acabada la guerra del Vietnam.

LA PSIQUIATRIA SUÏSSA EN EL CONTEXT DE L'ANTIPSIQUIATRIA

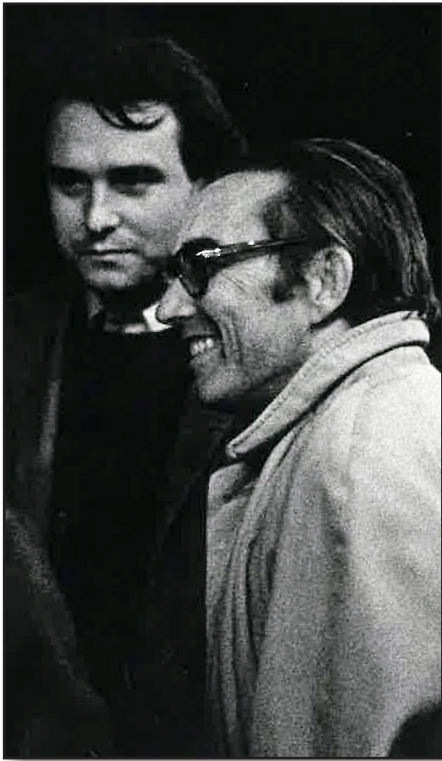
El Patró va revolucionar la psiquiatria en tots els seus camps, fent front als diferents corrents en aquesta època convulsa de l'antipsiquiatria. Des de la seva arribada a Ginebra el 1959, havia proposat un gran projecte i una sèrie de reformes, iniciades a la Clínica de Bel-Air, renovant els pavellons, amb activitats ergoterapèutiques, tractaments i l'aïllament social, acompanyat del desplegament d'una xarxa preventiva extrahospitalària.

"El que és important -deia- és la utilització funcional de l'eina hospitalària considerada com a una comunitat terapèutica, susceptible de permetre el màxim de tractaments en un marc humà... L'hospital forma part de l'equipament sanitari d'una població i s'ha d'inscriure en un pla general on ell és l'intermediari entre els organismes preventius, de valoració, de medicina social i dels serveis d'hospitalització de llarga durada".

Obrir la psiquiatria vers la ciutat era la pretensió del Patró, amb tres àrees sectorials a través del Centre Psicossocial Universitari (CPSU). Cadascun dels pavellons oberts de Bel-Air corresponia a un sector geogràfic de la ciutat. El projecte contemplava reduir el nombre de pacients hospitalaris (700 en aquell moment), sobre la base d'un risc potencial associat al pes de l'estigma del boig, del furiós, amb l'obertura del manicomi vers la ciutat, en un context on la antipsiquiatria representava un moviment de calat en l'àmbit polític, sociocultural i simbòlic que qüestionava l'autoritat, les normes socials, ideològiques i contraculturals.

1 Traducció realitzada per l'Equip *eipea* de l'original en castellà.

2 Clàssics de les ciències socials <http://clasiques.uqac.ca>

L'autor amb Julián de Ajuriaguerra durant la seva estada a Suïssa.

El projecte va ser defensat i acollit amb entusiasme políticament pels consellers d'estat del 1963 fins al 1965. El debat sobre els asils, el manicomi i la bogeria ja existia des d'abans del 1960, però la seva explosió té lloc el maig del 68 amb la seva explosió social i la comunitat terapèutica. Al voltant del 68, l'antipsiquiatria, representada per F. Basaglia (Itàlia), D. Cooper i R. Laing (Regne Unit) i T. Szasz (USA), convulsionen la psiquiatria helvètica. El Patró convida als antipsiquiatres a Ginebra a debatre-hi les seves propostes, però no va ser possible. Tot el que ha fet el Patró és revisat a partir del 1969 i es crea el 1972 el Comitè d'Acció de la Sanitat (Comité d'Action Santé) i el 1973 el Grup de Treball Social i Psiquiatria. Es critica Bel-Air d'exercir un poder jerarquitzat, d'abusos de tractaments medicamentosos, d'invalidació de la paraula del malalt, el secret mèdic com a responsable de la segregació dels malalts i també es denuncia la submissió del malalt al poder mèdic i la del metge a l'administració.

En el període de 1974-1975, quan marxo, naixia la Xarxa de la Suïssa Romande de l'Alternativa a la Psiquiatria a

Ginebra, 1976. El relleu del Patró ja estava en fase de culminació i la successió crea una bicefàlia encarregant-se el Dr. R. Tissot de la direcció de la Clínica de Bel-Air i el Dr. G. Garrone de les Institucions Universitàries de Psiquiatria. Aquesta direcció bicèfala retardaria el desenvolupament de la sectorització tal com havia proposat el Patró.

L'ORGANITZACIÓ HOSPITALÀRIA A LA CLÍNICA DE BEL-AIR

Davant dels successos tràgics o homicides... el Patró sempre ens deia: "el que pensa un criminal ho sabem tots, però allò que pot arribar a pensar una persona que es diu normal pot ser increïble". Comentaris sobre els que reflexionàvem després del *rapport* matinal o de les sessions clíniques.

El dia a dia a la Clínica de Bel-Air començava a les 08:00h amb la lectura de les incidències rellevants dels malalts hospitalitzats reflectides pel metge de guàrdia al capvespre del dia anterior. A les 08:30h teníem una reunió de tot el *staff* amb el Patró i els caps clínics, que ens sol·licitaven explicacions sobre les incidències dels malalts a càrrec nostre. Una reunió tensa, sobretot perquè havíem de parlar en públic, que es relaxava amb les intervencions iròniques i les matisacions del Patró. En resposta a un col·lega suís-alemany que, a la seva nit de guàrdia, havia hospitalitzat el rodamon més famós de Ginebra per una ingestió alcohòlica, després de descriure l'estat del pacient i prescriure el seu internament, el Patró que no ho considerava necessari li va respondre: *Monsieur, il nous fait un clochard à Genève* (Necessitem un rodamon a Ginebra). Quan es comentaven els problemes psicològics que es detectaven a la ciutat i com caldria tractar-los, el Patró responia: "no es pot psiquiatrizar la vida, que per si mateixa ja té molts problemes".

En acabar el *rapport*, es celebrava la sessió clínica, presentació d'un cas en presència del Patró. Havíem de treballar durament recollint informació, exàmens, etc., lligats a l'història clínic del pacient. En acabar l'exposició, el Patró examinava el malalt i sempre apareixien coses que no havíem apreciat. El seu examen clínic

dels malalts era espectacular. Va ser la primera vegada a la meua vida que vaig poder observar la destresa i saviesa dels grans clínics formats a l'Escola de París. Havíem llegit als llibres la importància de realitzar una bona història clínic, amb el Patró es confirmava a la pràctica. Al debat, després de la sessió, hi havia tota mena d'opinions i propostes sobre el diagnòstic, tractament, pronòstic, etc. amb la conclusió final del Patró, gairebé sempre irrefutable.

Recordo l'exploració que s'havia fet a una malalta amb una neurosi histèrica. Li van prescriure una sèrie de sessions amb lleugeres descàrregues elèctriques. Les seves crisis havien remès i es donava per curada. En explorar-la el Patró i després de comentar-li una sèrie de vicissituds de la seva vida, de la seva família, de la seva feina, etc. la pacient li diu: "Doctor, em trobo bé, però ara qui em resoldrà els meus problemes?".

Després de les "sessions clíniques", que acabaven a mig matí, era l'hora del cafè, a la pròpia clínica. Contemplàvem en aquell moment un Patró culte i atent a tot el que passava al món. En la seva condició de basc, li preocupava la situació a Euskadi. Sempre tenia temps per indicar-nos els llibres que hauríem de llegir. Recordo, per exemple, *La Vieillesse*, de Simone de Beauvoir (1970) o *Cent anys de soledat*, de García Márquez (1967).

COM A CONCLUSIÓ

El comiat de Bel-Air amb el Patró va ser molt emocionant. Ens havia dit que ens convertiríem en promotors de projectes i innovacions al país on tornàvem cadascun de nosaltres i desenvoluparíem la nostra activitat professional. El record és el d'haver comptat, durant els anys de treball i formació a Ginebra, amb un professor com Julián de Ajuriaguerra, amb qui es somia, però no sempre es troba. En aquest cas, es va complir i amb escreix. ●

BIBLIOGRAFIA

Aguirre Oar, J. M. i Guimón Ugartechea, J. (1992). *Vida y obra de Julián de Ajuria-guerra*. Madrid: Arán Ediciones.

Ajuriaguerra J. de (1972). *Manuel de psychiatrie de l'enfant, vol I* (p. 1024). París: Masson. (Traducció al castellà: *Manual de Psiquiatria infantil*. Barcelona: Toray-Masson).

Ajuriaguerra J. de – Leçon inaugurale, vendredi 23 janvier, au Collège de France – *Chaire de neuropsychologie du développement, les Éditions du Collège de Fran-*

ce, 11 pl Marcelin Berthelot, Paris, - 5e, monographie 74, 42 p.

Ajuriaguerra J. de (1983). Discurs de recepció. *Investidura de doctor Honoris causa, 2 de marzo*. Barcelona: Universitat de Barcelona. (Publicat en francès a la revista *Enfance* en 1985, cf. Rubrique articles).

Ajuriaguerra J. de i Hécaen, H. (1960). *Le Cortex cérébral étude neuro-psychopathologique*, 2a ed. revisada, (p. 458). París: Masson.